

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

PROGRAMMA KENNIS VOOR ARCHEOLOGIE

Verantwoording update NOaA 2018

Project onderzoeksagenda's

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Werkwijze inhoudelijke Update NOaA 2.0	4
3	Geanalyseerde Oogst voor Malta rapportages	5
4	Nieuwe vragen die in de NOaA 2.0 zijn opgenomen	6
5	Overzicht overige aanvullingen NOaA 2.0	7
6	Technische aanpassingen	10
7	Literatuur	12
	Bijlage: Uitgangspunten selectie en afbakening NOaA 2.0 vragen	13

1 Inleiding

De Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) 2.0 is op 31 maart 2016 online gegaan.¹ De NOaA 2.0 bevatte op dat moment 117 vragen die vanuit nationaal perspectief essentieel worden geacht. De NOaA 2.0 is in de eerste plaats bedoeld als hulpmiddel voor selectie en inspiratiebron voor wetenschappelijk relevant veldwerk dat plaats vindt binnen de 'Malta'-archeologie. Om zo optimaal mogelijk te kunnen functioneren, moeten de vragen, hun toelichting en handreiking tot operationalisering en de bijbehorende literatuurverwijzingen in de NOaA 2.0 actueel zijn. Eind 2017 heeft een eerste update plaats gevonden.² De belangrijkste aanleiding hiervoor was het verschijnen van diverse rapporten in het kader van het onderzoeksprogramma Oogst voor Malta van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Binnen dit programma zijn resultaten van uitgevoerde opgravingen geïnventariseerd, geëvalueerd en gesynthetiseerd. Op basis van de kennis uit de rapporten zijn in 2017 zeventien nieuwe vragen aan de NOaA 2.0 toegevoegd en de handreiking en bronnen van diverse andere vragen aangevuld. Twee vragen zijn komen te vervallen, omdat deze met de nieuw verworven kennis afdoende beantwoord zijn. Als gevolg hiervan bevatte de NOaA 2.0 op 1 januari 2018 134 vragen.

Ook in 2018 zijn diverse wijzigingen aan de NOaA 2.0 doorgevoerd. Dit jaar zijn twee nieuwe rapporten in de reeks Nederlandse Archeologische Rapporten (NAR) verschenen, als resultaat van het project Oogst voor Malta. Daarnaast zijn dit jaar de nieuwe inzichten uit de in 2017 verschenen NAR 59 *'Huizenbouw en percelering in de late middeleeuwen en nieuwe tijd: van hout(skelet)bouw naar baksteenbouw in tien steden'* verwerkt. Dit heeft geleid tot het toevoegen van een aantal nieuwe vragen, aanscherping van diverse bestaande vragen en het aanvullen van de handreikingen en bronnen. Een tweede inspiratiebron voor de update vormen recentelijk verschenen of geraadpleegde publicaties. Daarnaast hebben gesprekken met collega-archeologen en lezingen, onder andere tijdens Archeologieplatform bijeenkomsten, belangrijke input voor de update geleverd. Er zijn in 2018 geen vragen komen te vervallen. Als resultaat hiervan, bevat de NOaA 2.0 op 1 januari 2019 in totaal 139 vragen. Naast deze inhoudelijke verbeteringen, is ook een aantal technische aanpassingen aan de NOaA-applicatie uitgevoerd om de gebruiksvriendelijkheid van de website te verbeteren. Alle wijzigingen worden in dit rapport gepresenteerd.

¹ Groenewoudt, De Groot, Theunissen & Eerden 2016. Raadpleegbaar via www.noaa.nl.

² Groenewoudt & De Groot 2018.

2 Werkwijze inhoudelijke Update NOaA 2.0

Voor de inhoudelijke update is de volgende werkwijze gehanteerd:

1. Inventariseren nieuwe kennis uit publicaties, voorstellen voor nieuwe vragen uit de Oogst voor Malta rapporten (NAR-en) en beantwoording vragen NOaA 1.0
2. Inventariseren van NOaA 2.0-vragen met een voor de NAR overeenkomstige thematiek, periode en/of regio
3. Beoordelen of en welke NOaA-vragen uit stappen 1 en 2 beantwoord zijn binnen de NAR-en in samenwerking met de projectleiders Oogst voor Malta van de RCE
4. Voorstellen voor nieuwe vragen uit de NAR-en toetsen aan de criteria voor NOaA 2.0 vragen,³ dit in samenwerking met de projectleiders Oogst voor Malta
5. Nieuwe vragen voor de NOaA formuleren en voorleggen aan periode/materiaalspecialisten van de RCE en zo nodig extern
6. Bestaande vragen, metadatering en bijbehorende toelichtingen en handreikingen voor operationalisering aanvullen of aanscherpen
7. NAR toevoegen als bron bij NOaA-vragen waarvoor bouwstenen zijn verzameld
8. Nieuwe NOaA-vragen aan projectgroep NOaA voorleggen
9. Goedgekeurde vragen metadateren en in NOaA 2.0 invoeren
10. Verantwoordingsdocument schrijven

Bij andere publicaties dan Oogst voor Malta rapporten worden de stappen 2 t/m 4 overgeslagen.

³ Zie bijlage.

3 Geanalyseerde Oogst voor Malta rapportages

1. Cleijne, I.J., A.M.J.H. Huijbers, A.D. Brand & R.J.W.M. Gruben 2017: *Huizenbouw en percelering in de late middeleeuwen en nieuwe tijd: van hout(skelet)bouw naar baksteenbouw in tien steden*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 59).
2. Ball, E.A.G., L.A. Tebbens & C.M. van der Linde (red.) 2018: *Het Maasdal tussen Eijsden en Mook : de bewonings- en gebruiksgeschiedenis van het Maasdal op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 60).
3. Ball, E.A.G. & R. Jansen (red.) 2018: *Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant; Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n.Chr. op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 61).

4 Nieuwe vragen die in de NOaA 2.0 zijn opgenomen

Nummer	Vraag	Bron
135	Wat was de rol van dieren en dierlijke producten in uitwisselingsnetwerken?	Kootker 2017
136	Hoe ontwikkelen zich de verdedigingswerken van steden en dorpen?	NAR 59
137	Hoe voltrekt zich de verstening van steden?	NAR 59
138	Waar en hoe werden bouwmaterialen gewonnen, gemaakt en gedistribueerd?	NAR 61; Orbons 2016
139	Waar komen niet-lokale grondstoffen van gebruiksvorwerpen vandaan?	Huisman <i>et al.</i> 2018; Roxburgh <i>et al.</i> 2018

5 Overzicht overige aanvullingen NOaA 2.0

Vraag	Actie	Bron	
4	Op welke wijze werden (welke soorten) plantaardige en dierlijke bronnen gebruikt in het levensonderhoud en als grondstof voor voorwerpen en als objecten voor uitwisseling en handel?	Metadata aangepast	
7	Hoe veranderde de bestaanswijze gedurende het laat mesolithicum tot en met de midden bronstijd?	Literatuur aangevuld	NAR 60
8	Welke landschappelijke zones werden in het laat-mesolithicum en vroeg-neolithicum gebruikt voor bewoning, jacht, akkerbouw en veeteelt?	Literatuur aangevuld	NAR 60
10	Was er al vóór het neolithicum sprake van menselijke invloed op het landschap en/of de vegetatie? Zo ja: waar, in welke vorm, voor welke doeleinde(n) en op welke schaal?	Literatuur aangevuld	NAR 60
14	Welke verbanden bestaan er in het rivierengebied tussen fysisch-geografische veranderingen, landgebruik en bewoningspatronen?	Formulering vraag aangepast en literatuur aangevuld	NAR 60; Van Dinter 2017
15	Welke invloed had de landbouwende mens (akkerbouw en veeteelt) op vegetatie en fauna?	Literatuur aangevuld	NAR 60
17	Wanneer, waar en in welke mate vonden wind- en hellingerosie plaats, en in hoeverre bestaat er een (direct of indirect) verband met (welke?) menselijke activiteiten?	Literatuur aangevuld	NAR 60
18	Wanneer, waar en in welke mate vonden erosie en sedimentatie onder invloed van water plaats, en in hoeverre is er een verband met (welke?) menselijke activiteiten?	Literatuur aangevuld	NAR 60
21	Welke veranderingen treden op in de methode, omvang en locatie van de opslag van voedsel?	Metadata aangepast	
23	Wat is de verschijningsvorm van gebouwen en nederzettingen vóór de Midden Bronstijd B (1500 v. Chr.)?	Literatuur aangevuld	NAR 60
24	In hoeverre bestond er (intra)regionale en diachrone variatie in de afstand en frequentie waarover nederzettingen, akkers en weidegronden werden verplaatst?	Literatuur aangevuld	NAR 61
26	Hoe was de landinfrastructuur, inclusief ondersteunende faciliteiten, gestructureerd?	Literatuur aangevuld	NAR 60
27	In hoeverre en waarvoor werden pre- en vroeghistorische begraafplaatsen en grafmonumenten hergebruikt?	Literatuur aangevuld	NAR 60
28	Hoe zijn 'sacrificial landscapes' gesitueerd en gestructureerd, en wat is de gebruiksduur?	Literatuur aangevuld	NAR 60
29	Wat is de aard, context en betekenis van intentionele (rituele?) deposities in en rond huis en erf?	Literatuur aangevuld	NAR 60
31	Is hoeverre is er sprake van (dis)continuïteit in neolithische bewoning ná de LBK?	Literatuur aangevuld	NAR 60
32	Hoe verloopt de ontwikkeling van het laat-prehistorische cultuurlandschap in relatie tot akkercomplexen (ligging, omvang, gebruik, mobiliteit)?	Literatuur aangevuld	NAR 61
37	Hoe fluctueerde de grondwaterspiegel en wat waren daarvan de effecten op landschap en landgebruik?	Operationalisering en literatuur aangevuld	Mondelinge mededeling H. Scholte-Lubberink; NAR 61
39	Hoe en wanneer ontstaan formele cultusplaatsen, en hoe zijn deze gesitueerd en gestructureerd?	Literatuur aangevuld	NAR 60; NAR 61
44	In hoeverre kende het nederzettingssysteem differentiatie in termen van nederzettingsgrootte, locatie, functie of belang?	Literatuur aangevuld	NAR 60; NAR 61

Vraag	Actie	Bron
56	Wat is de archeologische en landschappelijke context van geïsoleerde graven of diffuse groepjes graven?	Literatuur aangevuld NAR 60
58	Wat zijn de aard en achtergrond van regionale en chronologische differentiatie in bevolkingsafname, bevolkingstoename en bevolkingssamenstelling?	Literatuur aangevuld Olalde <i>et al.</i> 2018
59	Welke materiële, socio-economische en landschappelijke effecten hadden de opkomst en later het wegvallen van Romeinse netwerken (materieel en immaterieel) en afzetmarkten?	Literatuur aangevuld NAR 59; NAR 60; NAR 61
60	Welke - wederzijdse - culturele effecten had de interactie tussen enerzijds 'Romeins' Nederland en anderzijds het gebied ten noorden van de limes?	Literatuur aangevuld Roymans <i>et al.</i> 2017
61	Wat is de aard, datering, functie, betekenis en ontwikkeling van (partiële) Romeinse steenbouw?	Literatuur aangevuld NAR 61
62	Welke rol speelden Romeinse nederzettingen, gebouwen, tempels, infrastructuur en andere structuren nadat ze hun primaire functie hadden verloren?	Literatuur aangevuld NAR 60
63	Hoe was de Romeinse militaire aanwezigheid langs de Rijn en de Noordzeekust opgebouwd en georganiseerd?	Literatuur aangevuld Van Dinter 2017
67	Wat zijn de aard, verschijningsvormen, omvang en context van ambachtelijke specialisatie?	Literatuur aangevuld NAR 60
69	Welke infrastructurale en sociaaleconomische rol speelden waterwegen en de scheepvaart?	Literatuur aangevuld NAR 60
70	Waar, hoe en wanneer vonden aanpassingen plaats aan de waterinfrastructuur?	Toelichting aangevuld NAR 61
76	Wat is de oorsprong, functie en ontwikkeling van de geesten (geestgronden) in het West-Nederlandse kustgebied?	Toelichting en literatuur aangevuld Dijkstra <i>et al.</i> 2006; Van den Driesche 2018
78	Wanneer, waar en hoe ontstaan begraafplaatsen bij kerken: kerkhoven?	Literatuur aangevuld Theuws 2018
81	Wat bepaalde, en hoe veranderde, de ruimtelijke hoofdstructuur van (in oorsprong) middeleeuwse steden?	Literatuur aangevuld NAR 60; Rutte 2018
82	Wanneer begonnen en hoe verliepen de grote laatmiddeleeuwse ontginningen?	Literatuur aangevuld NAR 60; NAR 61
83	Hoe en onder invloed van welke factoren verliep de bewoningsexpansie op het (post)middeleeuwse platteland?	Literatuur aangevuld NAR 60; NAR 61
84	Waar, hoe, wanneer en waarvoor is op 'stiepen' gebouwd en wat zegt de configuratie van stiepen over de bovengrondse constructie van gebouwen?	Ontbrekend onderwerp/ thema toegevoegd
85	Wanneer, waar, binnen welke context en met welk doel verschijnen uiteenlopende soorten molens?	Literatuur aangevuld Broes 2002
87	Welke invloed had de stad op het omringende platteland en omgekeerd?	Formulering vraag en operationalisering aangevuld NAR 59
88	Welke rol speelde de 'stadslandbouw' in de stedelijke samenleving en in de ruimtelijke organisatie van steden?	Toelichting op vraag en literatuur aangevuld Hos 2015; NAR 59
89	Hoe en wanneer komen stadshuizen tot ontwikkeling?	Operationalisering aangevuld NAR 59
90	Welke effecten hadden besmettelijke en epidemische ziekten?	Literatuur aangevuld Van Oosten <i>et al.</i> 2018
93	Wat zeggen archeologische resten en structuren over de aard en het verloop van gewapende conflicten en achterliggende militair-strategische inzichten?	Literatuur aangevuld NAR 60
96	Wat was het effect van de toegang tot (bevaarbaar) water op de ontwikkeling van nederzettingen/steden?	Literatuur aangevuld NAR 60

Vraag		Actie	Bron
104	Welke veranderingen treden op de in samenstelling en ruimtelijke ordening van erven?	Operationalisering en literatuur aangevuld	NAR 59; NAR 60
108	Hoe werd met afval omgegaan?	Literatuur aangevuld	Van Renswoude & Habermehl 2016
112	Binnen welke context, wanneer en op welke wijze werden bouwmaterialen hergebruikt?	Literatuur aangevuld	Clerbaut & Komen 2016; Komen 2016; Nash 2017
115	Hoe verandert bevolkingsdruk het ruimtegebruik en de bebouwing in steden?	Metadata aangepast, operationalisering en literatuur aangevuld	NAR 59
116	Welke invloed hadden lokale landschappelijke omstandigheden (bodem, vegetatie) op regionale huisbouwtradities?	Literatuur aangevuld	NAR 61
117	In hoeverre veranderde de bevolkingssamenstelling van steden en dorpen?	Literatuur aangevuld	Van Oosten <i>et al.</i> 2018
120	Binnen welke context, waarvoor en in welke mate werd schrift gebruikt?	Toelichting vraag en literatuur aangevuld	Van den Broeke 2018
122	Op welke wijze werden rivier-overstromingsvlakten en uiterwaarden door de mens gebruikt en ingericht?	Ontbrekende relevante complextypes toegevoegd	
124	Hoe lang waren huizen, bijgebouwen en waterputten in gebruik?	Literatuur aangevuld	NAR 61
126	Wat zijn de vorm, functie, datering en context van verdiepte (delen van) gebouwen?	Literatuur aangevuld	NAR 61
130	Welke rol spelen 'persistent places' en wat zijn daarvan de kenmerken en context?	Literatuur aangevuld	Gheorghiu & Mason 2017; NAR 60

6 Technische aanpassingen

Ten behoeve van de gebruiksvriendelijkheid van de website www.noaa.nl is een aantal technische aanpassingen gedaan:

- Bij het openen van een vraag blijft het nummer van de vraag zichtbaar;

← Terug naar zoeken
↑ Context: 2. De dynamiek van het Nederlandse landschap

In hoeverre beïnvloedden reeds aanwezige antropogene structuren de verdere inrichting en ontwikkeling van cultuurlandschappen? (NOaA 2.0-vraag 19)

Een actueel thema van onderzoek is de manier waarop en de mate waarin activiteiten en ingrepen in het verleden invloed hebben op keuzes die nadien worden gemaakt ('padafhankelijkheid'), met name wat betreft het gebruik en de inrichting van het landschap. Van padafhankelijkheid kan zowel sprake zijn in landschappelijke als structurele zin. In het eerste geval hadden menselijke ingrepen 'onomkeerbare' en sturende effecten, bijvoorbeeld in de vorm van bodemdegradatie (zandgronden), bodemdaling (veengebieden) en erosie. In het tweede geval, waarop hier de aandacht is gericht, is sprake van antropogene structuren of elementen die zichtbaar doorwerken in de latere landschapsinrichting. Hierbij is te denken aan kavelsystemen die de oriëntatie van latere huizen en nederzettingen 'sturen', wegen die die van invloed zijn op het latere nederzettingpatroon, en grafmonumenten die lang na hun ontstaan nog, of opnieuw, de focus zijn van funeraire of andere activiteit.

Archeoregio

Drents zandgebied	3
Utrechts-Gelders zandgebied	3
Overijssels-Gelders zandgebied	3
Brabants zandgebied	3
Limburgs zandgebied	3
Limburgs lössgebied	3
Fries-Gronings kleigebied	3
Noordhollands kleigebied	3
Fries veengebied	3
Flevolands kleigebied	3
Hollands duingebied	3
Hollands veen- en kleigebied	3

- De beide kolommen in het zoekscherm die respectievelijk de facetten (linkerkolom) en het zoekresultaat (rechterkolom) weergeven kunnen nu onafhankelijk van elkaar bewegen;

Archeoregio

Brabants zandgebied	109
Continentaal plat	17
Drents zandgebied	110
Flevolands kleigebied	77
Fries veengebied	90
Fries-Gronings kleigebied	105
Hollands duingebied	112
Hollands veen- en kleigebied	115
Limburgs lössgebied	103
Limburgs zandgebied	108
Noordhollands kleigebied	107
Overijssels-Gelders zandgebied	107
Utrechts-Gelders rivierengebied	111
Utrechts-Gelders zandgebied	108
Voordelta / Zeeuwse stromen	29
Waddenzee / IJsselmeer	25
Markermeer	25
Zeeuws kleigebied	115

Of kies een plaatsnaam

Hoe zijn complexe militaire structuren zoals linies en belegeringswerken samengesteld en landschappelijk ingebed? (NOaA 2.0-vraag 101)

Wat zeggen archeologische resten en structuren over de aard en het verloop van gewapende conflicten en achterliggende militair-strategische inzichten? (NOaA 2.0-vraag 93)

9. Dodenbestel en grafmonumenten

Wat zijn de kenmerken en context van het dodenbestel in de vroege prehistorie? (NOaA 2.0-vraag 57)

Wat is de aard en context van 'diergraven'? (NOaA 2.0-vraag 67)

Op welke wijze, in welke mate, waar en wanneer vond in graven post-depositionele interventie plaats? (NOaA 2.0-vraag 123)

Hoe ging men in het kustgebied in de prehistorie en Romeinse tijd om met de doden? (NOaA 2.0-vraag 129)

Wanneer, waar en hoe ontstaan begraafplaatsen bij kerken: kerkhoven? (NOaA 2.0-vraag 78)

Wat is de context en betekenis van los menselijk skeletmateriaal in en buiten nederzettingen? (NOaA 2.0-vraag 54)

Hoe zijn graven en grafvelden ten opzichte van gelijktijdige rurale nederzettingen gesitueerd en hoe verandert die onderlinge relatie? (NOaA 2.0-vraag 25)

Wat zijn de aard en context van variatie en verandering in het grafbestel? (NOaA 2.0-vraag 45)

In hoeverre en waarvoor werden pre- en vroeghistorische begraafplaatsen en grafmonumenten hergebruikt? (NOaA 2.0-vraag 27)

Wat is de archeologische en landschappelijke context van geïsoleerde graven of diffuse groepjes graven? (NOaA 2.0-vraag 56)

10. De vroegste bewoning van Nederland

Waar, in welke fasen van het Pleistoceen en onder welke landschappelijke en klimatologische omstandigheden verbleven vroege hominiden in Nederland? (NOaA 2.0-vraag 1)

Wat zijn de herkomst, mobiliteit en territorium omvang van groepen Neanderthalers en connecties met andere gebieden buiten Nederland? (NOaA 2.0-vraag 2)

afzonderlijke schuifbalken voor facet- en resultaatkolom

- Er is een bovenaan de linker kolom een knop toegevoegd “Verwijder geselecteerde facetten” waarmee een nieuwe zoekvraag kan worden gestart;
- Onderaan de rechterkolom is een nieuwe knop toegevoegd en is een bestaande knop gewijzigd waardoor het mogelijk is een uitgebreid zoekresultaat en een beknopt zoekresultaat weer te geven en te printen.

The screenshot displays the NOaA interface with the following elements:

- Left Panel (Facets):** A list of archaeological regions under the heading 'Archeoregio'. The 'Brabants zandgebied' is selected, indicated by a blue asterisk. Other regions include Continentaal plat, Drents zandgebied, Flevolands kleigebied, Fries veengebied, Fries-Gronings kleigebied, Hollands duingebied, Hollands veen- en kleigebied, Limburgs lössgebied, Limburgs zandgebied, Noordhollands kleigebied, Overijssels-Gelders zandgebied, Utrechts-Gelders rivierengebied, Voordelta / Zeeuwse stromen, Waddenzee / IJsselmeer, Markermeer, and Zeeuws kleigebied. Each region has a small icon and a number.
- Top Left:** A blue button labeled 'Verwijder geselecteerde facetten' is highlighted with a red box.
- Right Panel (Search Results):** A list of search results with blue headers:
 - 9. Dodenbestel en grafmonumenten:** 'Wat zijn de kenmerken en context van het dodenbestel in de vroege prehistorie? (NOaA 2.0-vraag 9)'
 - 10. De vroegste bewoning van Nederland:** 'Waar, in welke fasen van het Pleistoceen en onder welke landschappelijke en klimatologische omstandigheden verbleven vroege hominiden in Nederland? (NOaA 2.0-vraag 1)'. Below it: 'Wat zijn de herkomst, mobiliteit en territorium omvang van groepen Neanderthalers en connecties met andere gebieden buiten Nederland? (NOaA 2.0-vraag 2)'
 - 21. De dynamiek van het landgebruik:** 'Wat zijn de aanwijzingen voor seizoenbewoning en voor specialisatie van nederzettingen? (NOaA 2.0-vraag 5)'
 - 22. Mens - materiële cultuurrelaties:** 'Wat zijn de aard en betekenis van gebruiksvoorwerpen van organisch materiaal binnen de materiële cultuur? (NOaA 2.0-vraag 114)'
- Bottom Right:** Two blue buttons, 'Afdrukvoorbeeld uitgebreid' and 'Afdrukvoorbeeld beknopt', are highlighted with a red box. To their right is a blue button labeled 'Terug naar boven'.

knoppen voor verwijderen van geselecteerde facetten en uitgebreid- en beknopt afdrukvoorbeeld

7 Literatuur

- Broeke, P. van den, 2018: Prehistorisch potjeslatijn. Cryptische tekens op aardewerk uit de Vroege IJzertijd in Lent, *Archeologie in Nederland* 2-4, 2-7.
- Broes, K., 2002: De tredmolen. De onderbelichte molensoort, Molenecho's, *Vlaams tijdschrift voor molinologie* 30-3, 116-183.
- Clerbout, T.R. & M.C.M. Komen 2016: Van hypocaustum tot schans, in: E.N.A. Heirbaut & C.W. Koot (red.), *Archeologisch onderzoek naar vindplaats 9/57 en de bewoningsgeschiedenis van de ijzertijd en Romeinse tijd deel I. Archeologische monumentenzorg in het plangebied van de dijkteruglegging bij Lent 4*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen Rapport 61), 259-269.
- Dijkstra, M.F.P., J. de Koning & S. Lange 2006: *Limmen <De Krocht>. De opgraving van een middeleeuwse plattelandnederzetting in Kennemerland*, Amsterdam (AAC-publicaties 41).
- Dinter, M. van, 2017: 'Living along the Limes; Landscape and settlement in the Lower Rhine Delta during Roman and Early Medieval times', proefschrift Universiteit Utrecht.
- Driesche, C.L. van den, 2018: De geesten van Castricum, *Tijdschrift voor historische geografie* 3-4, 256-269.
- Gheorghiu, D. & P. Mason (eds.) 2017: *Working with the Past. Towards an Archaeology of Recycling*, Oxford.
- Groenewoudt, B. & T. de Groot 2018: *NOaA 2.0. Verantwoording Update 2017*, Amersfoort.
- Groenewoudt, B., T. de Groot, L. Theunissen & M. Eerden 2016: *Verantwoording NOaA 2.0*, Amersfoort.
- Hos, J., 2015: *Mysterieuze middeleeuwse mestkuilen. Archeobotanisch onderzoek naar tuinbouwmethoden in de Late Middeleeuwen in stedelijke context*, BA-scriptie Universiteit Leiden.
- Huisman, D.J., J. van der Laan, G.R. Davies, B.J.H. van Os, N. Roymans, B. Fermin, M. Karwowski 2017: Purple haze: Combined geochemical and Pb-Sr isotope constraints on colourants in Celtic glass, *Journal of Archaeological Science* 81, 59-78.
- Komen, M.C.M., 2016: Bouwmaterialen, in: C.W. Koot & E.N.A. Heirbaut (red.), *Kasteel Lent en de middeleeuwse bewoningsgeschiedenis. Archeologische monumentenzorg in het plangebied van de dijkteruglegging bij Lent 5*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen Rapport 62), 411-450.
- Kootker, L.M. 2017: Mapping migrations. The application of strontium isotopes in Dutch cultural heritage research, proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam.
- Nash, G., 2017: The reuse of materials during the medieval and post-medieval periods: a case study of recycling building materials in Rothwell, near Leeds, England, in: D. Gheorghiu & P. Mason (eds.), *Working with the Past: Towards an Archaeology of Recycling*, Oxford, 111-133.
- Olalde, I., S. Brace, M.E. Allentoft, I. Armit, K. Kristiansen, T. Booth & E. Altuna, E. 2018: The Beaker phenomenon and the genomic transformation of northwest Europe, *Nature* 555 (7695), 190.
- Oosten, R.M.R. van, R. Schats, K. Fast, N. Arts & H.M.P. Bouwmeester, 2018: *The Urban Graveyard. Archaeological perspectives*, Leiden.
- Orbons, P.J., 2016: *An Archaeology of the Darkness. Man-made underground structures in the Mergelland region as a source for archaeological studies*, Master thesis Archaeology Universiteit van Amsterdam.
- Renswoude, J. van & D. Habermehl 2016: *Opgravingen te Houten-Castellum. Bewoning langs een restgeul in de IJzertijd, Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 65).
- Roxburgh M.A., N.L. IJssennagger, D.J. Huisman & Os B.J.H. van 2018: Where Worlds Collide: A typological and compositional analysis of the copper-alloy mounts from Viking Age Walcheren, *Medieval and Modern Matters* 5, 117-132.
- Rutte, R., 2018: Nieuwe steden in de Nederlanden (1270-1450), *Tijdschrift voor historische geografie* 3-2, 91-103.
- Roymans, N.G.A.M., S. Heeren & W. De Clercq (eds.) 2017: *Social dynamics in the Northwest Frontiers of the Late Roman empire. Beyond decline or transformation*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 26).
- Theuws, F., 2018: Rural cemeteries, cult places and community identities in the central Middle Ages in the Kempen region (south harn Netherlands), in: R.M.R. van Oosten, R. Schats, K. Fast, N. Arts & H.M.P. Bouwmeester, *The Urban Graveyard. Archaeological Perspectives*, Leiden (Urban Graveyard Proceedings 2), 27-50.

Bijlage: Uitgangspunten selectie en afbakening NOaA 2.0 vragen

- De vragen betreffen, vanuit (inter)nationaal perspectief, wezenlijke archeologische kennislacunes en kansrijke onderzoeksrichtingen;
- Het zijn uitsluitend archeologische, cultuurhistorische vragen. Aangezien veel menselijk handelen zich landschappelijk vertaalt, is de aandacht ook gericht op het historische cultuurlandschap, zowel in abiotische en biotische zin als in termen van antropogene invloed;
- Materiaal- of biospecialistische vragen ontbreken. Specialismen zijn instrumenteel gemaakt; ze spelen een essentiële rol bij de operationalisering van veel vragen;
- De geografische ondergrens is de archeoregio;
- De vragen weerspiegelen wetenschappelijke ambitie maar er wordt ook rekening gehouden met de praktische realiteit, met accenten en leemten in de huidige Malta veldarcheologie⁴;
- De vragen zijn zo concreet mogelijk geformuleerd (en dus zo min mogelijk abstract);
- De vragen zijn operationaliseerbaar binnen de context van alledaagse Malta opgravingen;
- Vanwege het voorgaande worden geen 'waarom' vragen gesteld. Het achterhalen van oorzaken en het analyseren van veranderingsprocessen, ligt veeleer op de weg van universiteiten. Wat het beantwoorden van dit soort vragen betreft, leveren Malta-opgravingen en syntheses normaal gesproken hooguit halfproducten;
- Balancerend tussen nationale betekenis en wetenschappelijke ambitie enerzijds en praktische toepasbaarheid anderzijds, is gekozen voor middle-range vragen. Dat zijn vragen die het midden houden tussen het hoog abstracte en het heel basale. Middle-range vragen kunnen in de regel niet (volledig) binnen de context van individuele Malta-opgravingen beantwoord worden, maar voor de beantwoording ervan kunnen wel belangrijke bouwstenen (datasets en inzichten) worden verzameld;
- Zoekacties moeten niet altijd dezelfde set vragen opleveren. Daarom is de 'reikwijdte' van vragen, door restrictieve metadata-tering, zoveel mogelijk afgebakend (zie bijlagen: geografische-, chronologische- en thematische reikwijdte, en geldigheid voor specifieke complextypen);
- Dit is gedaan door die 'reikwijdte' te beperken tot die gebieden, perioden, complextypen etc., die het meest perspectief lijken te bieden in termen van het boeken van substantiële kenniswinst.

⁴ Bijvoorbeeld: in de huidige Malta praktijk komt de vroege prehistorie (het grootste deel van de Nederlandse bewoningsgeschiedenis) weinig aan bod maar op dit tijdvak is wel een substantieel aantal vragen gericht.

Colofon

Tekst: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Tessa de Groot, Bert Groenewoudt, Inge van der Jagt,
Rob Oosting & Liesbeth Theunissen
Januari 2019

PROGRAMMA KENNIS VOOR ARCHEOLOGIE

- Project onderzoeksagenda's
- Actie inhoudelijke update NOaA 2.0 2018

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
tel. 033 – 421 7 421
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl